

Friedrich Wilhelm Nietzsche

"Waarlijk, er was maar een christen en hij stierf aan het kruis." Nietzsche.

Tableau van een tragedie

Iemand die op de sterfdag van Napoleon Bonaparte¹⁾ het levenslicht zag, was een jong volwassene toen Nietzsche werd geboren²⁾. Een negentiende-eeuwer die in de tijd dicht bij de Napoleontische periode stond, is Nietzsche vooral van invloed geweest op het denken in de twintigste eeuw. In wat voor een wereld leefde een negentiende-eeuwer? Hoewel de aanzetten voor de moderne tijd sinds de Franse Revolutie zichtbaar waren, is de negentiende eeuw ook de eeuw van Restauratie, gekenschetst door een terugverlangen, van de heersende klasse, naar de gezagsverhoudingen en machtspositie van voor de Franse Revolutie. Een vruchteloos verlangen, want samen met een doorzettende Industriële Revolutie kreeg de arbeidende klasse een steeds duidelijker stem. Het is de tijd van Karl Marx en Friedrich Engels, de eerste vakbonden. Tot in de achttiende eeuw werd in Europa de dienst uitgemaakt door een heersende klasse van adel en geestelijkheid, het Ancien Regime, de

Friedrich Wilhelm Nietzsche
(1844-1900) in 1861

Franse Revolutie bracht de middenklasse aan de macht, terwijl in de negentiende eeuw het streven naar emancipatie van de arbeidersklasse op de maatschappelijke agenda kwam te staan. Deze ontwikkelingen verliepen niet overal op dezelfde manier, noch in hetzelfde tempo. De verschillen in deze tussen Frankrijk, de Duitse staten en het Verenigd Koninkrijk zijn opvallend. Een bijna dertiger, hij bekleedde toen al de leerstoel klassieke filologie aan de universiteit van Basel, is Friedrich Nietzsche als hospitaalsoldaat getuige van de Frans-Duitse oorlog van 1870-1871³⁾, de eerste oorlog die op industriële schaal werd gevoerd. Een regiment cavalerie dat het met paard en sabel moest opnemen tegen machinegeweren.

De negentiende eeuw was een tijd van ongebreidelde ontwikkeling en groei, waarbij de commerciële sector de gehele aarde als wingewest ging zien en niet alleen in imperialistische zin - ongelimiteerde roofovername op

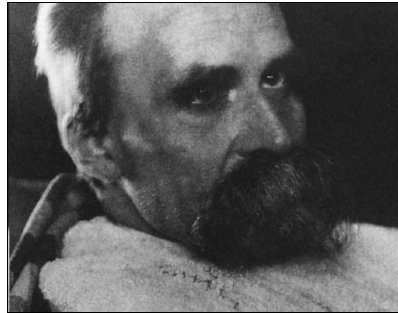
mens en aarde, doordat de mens niet echt in staat was de consequenties van zijn handelen te overzien. De vooral Christelijke houding waarbij de mens werd beschouwd als rentmeester van Gods schepping liep in de negentiende eeuw de eerste serieuze deuken op. Elke tijd is een turbulente tijd, maar de negentiende eeuw in verhevigde mate, omdat die eeuw het definitieve breukvlak markeert tussen de era die al duizenden jaren duurde en de moderne tijd waarin de gezagsverhoudingen anders kwamen te liggen en waarin de ontwikkelingen in met name wetenschap en technologie grote veranderingen tot gevolg hadden voor ieder individueel mens.

De meest ingrijpende veranderingen in het dagelijks leven van een negentiende eeuwster waren het gevolg van de praktische toepassing van de stoommachine. Het principe van de stoommachine was al eeuwenoud⁴⁾ en werd al op verschillende manieren toegepast⁵⁾. De toepassing van de stoommachine als locomotief⁶⁾ - om kolen naar de industrie te vervoeren en met die kolen stoommachines te voeden in een opkomende mechanisatie en industrialisatie, maakte van de wereld een volstrekt andere wereld dan die in alle millennia daarvoor. De consequenties van de Franse Revolutie, de Napoleontische tijd⁷⁾ en de Industriële Revolutie, in deze wereld leefde en werkte Friedrich Wilhelm Nietzsche.

Friedrich Nietzsche studeerde vanaf 1864 theologie en klassieke filologie in Bonn, maar liet na een semester theologie vallen. Geïnspireerd door publicaties van Arthur Schopenhauer en Friedrich Albert Lange ging hij naast filologie filosofie studeren. In zijn eerste publicaties nam hij echter stelling tegen de pessimistische essentie van de filosofie van Schopenhauer en de gevolgen van die filosofische stellingname voor de Duitse cultuur. De publicatie waarvan iedereen in ieder geval de titel kent, Also sprach Zarathustra, verscheen tussen 1883 en 1885. Nietzsche heeft van kinds af aan met zijn gezondheid getobd. Hij heeft zijn hele leven last gehad van zware hoofdpijnen, door sommigen omschreven als migraine, zo hevig dat hij daardoor soms het bewustzijn verloor. Dat Nietzsche tot driemaal toe van filosofisch standpunt veranderde, vaak met elkaar in tegenspraak, wordt niet gezien als evoluerend maar als een teken van instabiliteit, volgens sommigen zelfs krankzinnigheid. Vast staat dat hij in een toenemend isolement kwam vanaf zijn ontslag in 1879 als hoogleraar. In 1889 stort hij volledig in en hij wordt vanaf dan verzorgd door zijn zuster Elizabeth. Zij heeft de beslissende hand gehad in de publicatie van zijn geschriften en zijn steeds toenemende populariteit. Nietzsche heeft daar zelf niets meer van waargenomen

vanwege een diepe vorm van waarschijnlijk dementie. De laatste tien jaar van zijn leven was hij niet meer in staat tot communiceren.

Hoewel Nietzsche vaak als een krankzinnige wordt geportretteerd, is er geen casus studie bekend van een tijdgenoot die hem daadwerkelijk heeft onderzocht. De kwalificatie krankzinnigheid is dan alleen 'wijsheid' achteraf, zonder alle variabelen te kunnen kennen. In de literatuur wordt ook nogal eens gesteld dat zijn -vermeende- krankzinnigheid het gevolg moet zijn geweest van zijn denktrant - ook een onmogelijk vol te houden stelling. De mogelijkheid dat Nietzsche vroeg dement raakte lijkt

De zieke Nietzsche minder dan een jaar voor zijn dood, foto Hans Olde

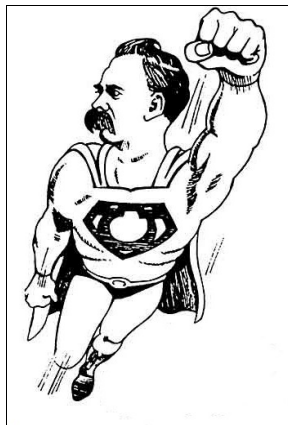
nog de meest plausibele optie daar zijn vader stierf aan een vergelijkbare conditie en alleen overerfbare dementie zich openbaart voordat de ouderdom daadwerkelijk intreedt⁸⁾. Alle al of niet aannemelijke oordelen over Nietzsche zo goed mogelijk uitfilterend, kan over hem worden gezegd dat hij een origineel denker was die, getuige zijn aanstelling als hoogleraar op jonge leeftijd, genialiteit vertoonde en die in zijn verdere leven de slopende invloed heeft ondergaan van een zwakke gezondheid. Zijn beschouwingen werden pas in de twintigste eeuw begrepen, of misschien moet men zeggen dat zijn denkbeelden de twintigste eeuw mede vorm hebben gegeven.

De tragedie van het tableau het begin van een elementaire analyse

In het jaar van de eerste verschijning schreef Nietzsche aan een vriend over Aldus sprak Zarathoestra, "Van nu af aan zal men mij in Duitsland onder de gekken rekenen. Het boek staat vol met preken over moraal." Aan zijn uitgever beschreef hij zijn boek als "een poëtisch werk, een soort vijfde evangelie, een boek van een soort waarvoor men nog geen naam heeft." In het boek wordt Zarathoestra ten tonele gevoerd, maar deze figuur is in feite Nietzsche zelf. Zoals Zarathoestra millennia geleden het monotheïsme 'uitvond', zo wil Nietzsche het falen van religie sindsdien aan de orde stellen. Om die reden noemt hij zich elders de Antichrist en is zijn uitspraak dat God dood is vooral gericht op het falen van de kerk - misschien is het daarom juist om te zeggen dat de God

van de kerk, de Kerkgod dood is. Nietzsche ervaart zijn ontwikkeling van het loslaten van het geloof als een bevrijding. Als Zarathoestra trekt hij uit zijn bekende omgeving weg de bergen in, op zoek naar een hoger doel, een hoger zelf.

Nietzsche plaatst in Aldus sprak Zarathoestra de ontwikkeling van de mens ergens tussen die van een aap⁹⁾ en die van de door hem gepostuleerde aartsmens¹⁰⁾ -Übermensch¹¹⁾-. Het is de taak van de mens het welhaast goddelijke stadium van aartsmens te bereiken. De lezer wordt zo meteen geconfronteerd met de eerste vragen over dit werk van Nietzsche. Is het doortrekken van de lijn van de aap via de huidige mens -een halve aartsmens- naar aartsmens realistisch? Ligt aan deze veronderstelling over de toekomstige ontwikkeling van de mens niet eerder een vooruitgangsgedachte ten grondslag, die ingegeven lijkt te zijn door de toen vigerende vooruitgang van de technologie, dan dat dit toekomstperspectief is gebaseerd op levensvatbare verwachtingen? De

vraag zo stelen is hem tegelijk ook beantwoorden. Nietzsches kritiek op het pessimisme van Schopenhauer laat als alternatief een optimisme zien ten aanzien van de mogelijke ontwikkelingen. Daarnaast vertoont de ontwikkeling van aap naar aartsmens opvallend veel gelijkenissen met die van Nietzsche zelf bij het loslaten van het geloof. Niet dat Nietzsche de toekomst rooskleurig inzag, hij voorzag veel geweld en vernietiging. Een uitspraak met overigens weinig voorspellende waarde in de categorie 'nogal wiedus'. Een voorspelling aan een weinig dragelijke directe toekomst die doet denken

aan de uitspraken van de Engelse dominee en demograaf Thomas Malthus (1766-1834) die stelde dat de gevaren van een ongebreidelde bevolkingsgroei de vooruitgang naar een utopische samenleving in de weg kon staan. Zowel Malthus als Nietzsche gaven uiting aan de vooruitgangsgedachte van de negentiende eeuw, waarbinnen Nietzsche het rooskleurig uiteindelijke resultaat van toekomstige ontwikkelingen als hoger doel zag wanneer het stadium van aartsmens bereikt wordt.

De ontwikkeling van mens naar aartsmens is een individuele ontwikkeling, blijktens de aansporing aan ieder mens zich los te maken van de burgerlijke en benauwende maatschappij. Toch heeft het utopisch¹²⁾ karakter van Nietzsches toekomstvisie als nevenbeeld dat de gehele maatschappij zich in de richting van een übergesellschaft, een

aartssamenleving, zal moeten bewegen. Het heeft weinig zin zich als geïsoleerde eenling blijvend als roepende in de woestijn te vestigen, want hoe men het ook wendt of keert, de mens is een sociaal wezen. De Christelijke waarden werden door Nietzsche gezien als reactief tegen het leven, verstikkend, en proactief ten opzichte van een leven na de dood. De Christelijke waarden moeten, aldus Nietzsche, vervangen dienen te worden door andere, nieuwere, in een "Umwertung aller Werte". De nieuwe waarden waarvoor de übermensch verantwoordelijk zal zijn, zullen juist het leven bevestigen en creatief zijn. De aartsmens die bij ontstentenis van de dode God de creator is van de nieuwe waarden, zal dit niet doen per individueel mens, maar voor een groep, de samenleving. Nietzsche zag het stadium van aartsmens als een doel dat de mensheid voor zichzelf kan vaststellen. Hij zegt daarover, dat het menselijk leven betekenis krijgt door de manier waarop het een nieuwe generatie van mensen voortbrengt. Samenvattend dan, zegt Nietzsche dat als men maar de verstikkende Christelijke waarden achter zich laat elke generatie een betere generatie voort moet kunnen brengen.

Het is nauwelijks voorstelbaar dat Nietzsche belangrijke groepsprocessen over het hoofd heeft gezien, maar het lijkt er wel op, of hij moet onwetend geweest zijn over het bestaan ervan¹³). Men moet namelijk niet alleen sterk genoeg zijn zich te onttrekken aan de heersende waarden, men moet dat ook generatie op generatie volhouden totdat de oude waarden als het ware zijn vergeten en de nieuwe waarden bestendig in de maatschappij zijn verankerd. Kennelijk ook zag Nietzsche de ontwikkeling van de nieuwe waarden als dermate hoogstaand –über-, dat geen mens in zijn visie zich aan die nieuwe waarden, een Umwertung aller aufgewertete Werte, zou moeten onttrekken. Daarnaast werpt deze toekomstvisie zijn sinistere schaduw vooruit in een zin die Nietzsche niet bedoeld heeft of voorzien heeft, maar die realiteit is geworden op een nogal minder über manier. In de Sovjet Unie verkeerde men in een stadium van socialisme -het stadium van de half aartsmens-, waarbij voor de toekomst werd gestreefd naar de communistische samenleving -het stadium van de aartsmens-. De staat riep op de oude waarden los te laten en de socialistische waarden te praktiseren en uit te dragen. Het begin was ongetwijfeld idealistisch en ook noodzakelijk gezien de chaos die het oude tsarenregime had veroorzaakt -armoede, hongersnood, onherstelbaar beschadigde maatschappelijke verhoudingen-. Maar vanaf een bepaald moment worden in elke centraal geleide samenleving de idealen ondergeschikt gemaakt aan machtspolitiek en gelijkschakeling. De Franse Revolutie heeft daar aan geleden en de Russische Revolutie niet minder. De Umwertung aller Werte werd voor een flink deel gerealiseerd. De huidige Russische generatie weet nog weinig van en

voelt zich ook niet verbonden met de waarden van voor de Russische Revolutie. Maar wie in de Sovjettijd zich uitsprak voor Umwertung aller aufgewertete Werte, kon zich het volgende moment in een Goelagkamp bevinden. Overigens werden de waarden van de oude generaties niet totaal uitgewist, blijkens de heropstanding van de Orthodox Christelijke kerk na de val van de USSR in 1991. Op welke wijze de Nazi's, de NSDAP van 1920-1945, in Duitsland het intellectueel erfgoed van Friedrich Nietzsche verkrachtten, daar niet in tegengewerkt door Nietzsches zuster Elizabeth, en de huiveringwekkend duisterste consequenties trokken uit zijn inzichten, hoeft hier verder niet te worden toegelicht. Ze zijn niemand onbekend of zouden dat moeten zijn.

Nietzsche ziet zichzelf als antithese voor tweeduizend jaar Christendom en het was terecht dat iemand actie ondernam deze antieke godsdienst, het liefst zo snel mogelijk, van het toneel te laten verdwijnen. Achter deze zin zit geen enkele vorm van haat of een ander negatief gevoel, anders dan de wens tot verlossing van een blok aan het been - een belemmering als de drenkeling die je probeerde te redden en die je vervolgens de diepte en de dood in dreigt te trekken. Religie zoekt het heil buiten de mens in een van God gezonden verlosser, terwijl die uitsluitend binnen de mens is te vinden. Dat Nietzsche zich wel tot het Boeddhisme voelde aangetrokken, belangrijke elementen daaruit, laat zien dat onder zijn wetenschappelijke theorie een mystieke laag aanwezig is, ook al is het Boeddhisme geen officiële religie. De aantrekkingskracht van het Boeddhisme is uit filosofisch oogpunt wel te begrijpen, maar is weer niet te begrijpen met het oog op de wil tot het uitwissen van religie als zodanig, een extern gevonden wijsheid als leidraad voor het menselijk denken en handelen. Het is in tegenspraak met de ontwikkeling naar het zijn als aartsmens die geen noodzaak voelt te steunen op het systeem waarin hij zit, maar die autonoom is. Door op externe invloeden te rekenen of minstens te hopen kan de mens zich niet ontdoen van de werking van de Oude Geest, die als sinds de geboorte van de mensheid bij ons is. Op deze manier blijft de mens gevangen binnen het Luciwher Paradigma, waarbij de mens voor de oplossing van zijn lijden zich afhankelijk maakt van wat zich buiten hemzelf bevindt. Daarnaast, de mens individueel verantwoordelijk stellen voor het bereiken van het stadium van aartsmens, verheelt de aspecten van collectiviteit die inherent zijn aan een aartssamenleving. Anders gezegd, individuele groei en gezamenlijke groei kunnen niet van elkaar los worden gezien en voor dat aspect biedt Nietzsche geen oplossing, integendeel. De totalitaire staat is met zijn gedachtegoed aan de haal kunnen gaan. Juist door primair de verantwoordelijkheid bij het individu

te leggen, maar vervolgens te postuleren dat het niveau van de aartsmens generatie na generatie moet worden bereikt, een collectief proces, kan het niet anders dan dat de rol van de leidende staat onveranderd blijft. Met andere woorden, Nietzsche bestrijdt Luciwher met Luciwher's middelen, en dat werkt niet, zomin als men kan vechten voor de vrede. Wie de inhoud wil veranderen, moet ook bereid zijn de vorm te veranderen.

Een volgend aspect van kritiek op Nietzsches streven naar het stadium van aartsmens volgt uit zijn perspectief dat dit stadium pas na vele generaties zal worden bereikt. Hij is kennelijk niet in staat er op te vertrouwen dat een individueel mens in een mensenleven het stadium van aartsmens kan bereiken. Hij is daar waarschijnlijk niet toe in staat, omdat in zijn tijd de samenleving een klassenmaatschappij was, waarin het doorbreken van de verschillende strata in wezen niet voorkwam - het was geen streven van welke groepering dan ook. Elke maatschappelijke klasse kwam op voor de eigen belangen en streefde naar verbetering van de omstandigheden binnen de sociale klasse. De eerste werkelijke doorbrekingen van vastgelegde patronen kwam pas voor toen vrouwen het recht gingen opeisen te kunnen studeren en daarna er een beroep mee uit te oefenen, en vooral toen vrouwen hun kiesrecht gingen opeisen. De klassenmaatschappij zoals Nietzsche die kende verschilde niet wezenlijk van de Hindoe kastenmaatschappij waarin een mens pas na vele reïncarnaties, generaties in Nietzsches religieuze opvatting, het hoogste zijn kon bereiken. Dat Krishna niemand anders is dan Luciwher, is aangetoond in de analyse van het Hindoeïsme. Dat Nietzsche naast het individuele aspect van het groeien naar het stadium van aartsmens het collectieve aspect niet uitputtend kon verwoorden, toont het feilen van de idee van de aartsmens. De herwaardering van alle waarden komt voort uit een absolute afkeer van de Christelijke waarden, waarmee de herwaardering in ieder geval zijn glans verliest en mogelijk zelfs zijn waarde als idee. Dat God dood zou zijn kan vanuit dezelfde achtergrond worden verklaard, waarbij men moet realiseren dat het de Joods-Christelijke God was die dood werd verklaard - die overigens nooit heeft bestaan. De gedachte wordt overigens weer wel interessant als we ervan uit moeten gaan dat net als Krishna de Christelijke God niemand anders is dan Luciwher.

God is niet dood, de AllerEerste, want als dat wel zo zou zijn, zou instant niets meer bestaan, niets. Men mag zelf uitzoeken of de AllerEerste de benevolente bebaarde familiepatriarch is, of in abstracto de scheppende kracht achter alles - beide is ook leuk. Vast staat dat iedereen in zijn tijd van leven precies dat leert wat nodig is om hem of haar bij terugkeer naar de oorspronkelijke vorm in staat te stellen naar 'perfectie' te

groeien. Iets wat in de oorspronkelijke vorm niet geleerd kon worden, maar wel in een incarnatie. De intellectuele vorm waarbij iemand zo precies mogelijk probeert te verwoorden hoe dat in zijn werk gaat en welke valkuilen men tijdens het leven kan ontmoeten, is maar één vorm - de vorm van filosofen. Een veel vaker voorkomende vorm is de ongearticuleerde vorm, waarbij een mens welzeker aanvoelt wat er in zijn leven aan de hand is, maar die daarover geen verhandeling kan of wenst te formuleren, een vorm die daarom niet minder van consequentie is. De idee dat een mens pas na generaties of incarnaties in staat kan worden geacht een utopisch nirwana te bereiken om daar een aartsmens te worden, lijkt ingegeven door een andere waardering van de ongearticuleerde vorm van het bewandelen van de innerlijke weg, afgezet tegen een positief waarderende houding ten opzichte van de gearticuleerde weg. Anders gezegd, iemand die niet intelligent of welbespraakt genoeg is om zijn innerlijke reis te beschrijven, is daarom niet uitgesloten van de innerlijke weg. Iedereen, slim of dom, mager of dik, groot of klein, bewandelt de innerlijke weg zolang als dat nodig is. Iedereen leert: de relschoppende jongere, de frauderende bankdirecteur, de huiselijk geweldpleger, de plagiërende professor, de pestende puber, de schuinsmarcherende koning. Iedereen is hier om een reden: de uitverkoren geestelijke, de knapste van de klas, de held van het slagveld, de getalenteerde schilder en componist, de liefhebbende moeder, de vernieuwende wijsgeer. Niemand is in dit leven zonder doel en iedereen bereikt dat doel, ook al wordt dat niet waargenomen door hen die zich in de zogeheten leidende groep van de samenleving bevinden. Wie zich deel voelt uitmaken van die leidende groep, zit vaster vast aan het Luciwher Paradigma dan hij zelf vermoedt. Iedereen heeft zijn eigen doel en zijn eigen leerweg en het past niemand de ziekte van een ander te becommentariëren, laat staan het genezingsproces.

Een laatste element uit Aldus sprak Zarathoestra dat hier wordt besproken gaat over het lijden. Nietzsche onderscheidt in de samenleving twee groepen mensen, de sterken en de zwakken. De sterken zijn sterk genoeg zich te realiseren dat zij de macht hebben om te bepalen wat goed en wat kwaad is, aldus Nietzsche. De zwakken hebben die macht niet of durven die niet te gebruiken. Het idee dat er in het leven dingen zijn waar de zwakke geen macht op uit kan oefenen, zorgt ervoor dat hij denkt dat anderen dat wel voor hem kunnen doen, zoals een God, nog steeds aldus Nietzsche. Doordat de zwakken en de sterken een andere visie op het leven hebben, zijn hun ideeën over goed en kwaad verschillend. Wat de sterke goed noemt, noemt de zwakke slecht. Medelijden is iets wat door de zwakke mens goed wordt genoemd. Het

tast echter de waardigheid van de sterke mens aan. Waar één mens lijdt, lijdt één mens, maar wanneer iemand medelijden daarover uit, lijden er twee. Uit de sterke mens zal de aartsmens ontstaan. Lijden laat zien dat een persoon zwak is en medelijden maakt een sterk persoon zwak. "Medelijden heet alleen bij decadenten een deugd", zegt Nietzsche. Het morele universum van de slaaf moet plaats maken voor dat van de aristocraat, want de aristocraat heeft eerbied voor zichzelf, meent Nietzsche. Hij is het die constant streeft naar het hoogst mogelijke in het leven, door Nietzsche benoemd als de "Wille zur macht."

In dit verband is het 't meest duidelijk dat Nietzsche zijn filosofie formuleerde uit afkeer van zijn Christelijke achtergrond, uit afkeer van de benauwende burgerlijkheid waar hij uit voortkwam - zo manifesteert het zich. Hoe anders moet zijn afkeer van medelijden worden opgevat, dan als de gruwel van het kweken en tolereren van misconcepties? In Nietzsches visie uiteraard de misconceptie van de verwerpelijke gedachte of de verwerpelijke levenshouding, in de Nazitijd ook de misconceptie van het menselijk leven, zoals gehandicapten en mensen met een psychische stoornis - Nietzsches ouroboros, de adder die hem weer bijt. Tegelijk vertoont de idee achter de drang naar de macht duidelijk ook trekjes van Machiavellisme -een begrip uit de psychologie en uit de staatkunde-, de filosofie van de machthebbers die niet zozeer als verwerpelijk wordt beschouwd, maar als realistisch. Hierdoor is het overigens ook duidelijk geworden dat Nietzsche zijn waardering voor het Boeddhisme weer buiten de deur had gezet.

Nietzsches probleem lijkt hierin te bestaan, dat hij zich niet wezenlijk kon ontworstelen aan de achtergrond waar hij uit voortkwam. Dat de filosofie die hij formuleerde hem nooit verder heeft geholpen in het ontvluchten van 'zijn land van herkomst'. Op een andere manier kan zijn worsteling met de dichotomie goed en kwaad en het begrip medelijden niet worden gedeut. Medelijden, of misschien juister empathie, is juist een wezenlijk kenmerk van het mens zijn, onze hersenen zijn daartoe geconstrueerd, waardoor sociale samenhang daadwerkelijk gestalte kan krijgen. Wanneer Nietzsche zegt dat goed en kwaad relatieve begrippen zijn afhankelijk van de groep waarin je zit -de zwakken of de sterken-, wanneer de Hindoegod Krishna zijn protégé Arjuna op het slagveld van Kuruksetra zwakte verwijt en dat hij zijn dharma als lid van de krijgerkaste dient na te komen, dan miskennen beiden een wezenlijk aspect van het mens zijn. Dat is op zich niet zo erg, want beiden hebben kennelijk nog een leerschool te doorlopen. Wat wel erg is, wat wel bijdraagt aan het ziektebeeld van de mens, is wanneer mensen deze wijsheden geloven en klakkeloos navolgen. Dat goed en kwaad relatieve begrippen zijn is een juiste analyse, maar de gevolgtrekking dat goed en

kwaad derhalve onwerkbaar begrippen zijn, wordt door Nietzsche niet getrokken. Daarvoor zat hij kennelijk nog te vast verankerd in zijn religieuze standenmaatschappij. Het is overigens mogelijk dat Pierre de

Frédy, baron van Coubertin (1863-1937), de inspirator van de moderne Olympische Spelen, zich met zijn adagium *Altius, Fortius, Citius* heeft laten inspireren door de door Nietzsche waargenomen en bepleite *Wille zur Macht*. Ze komen beide immers op hetzelfde neer.

De onverbroken verankering van Nietzsche in zijn achtergrond is het meest tragische aspect van zijn leven, omdat het precies dat aspect is dat hem heeft weerhouden een werkelijk genie te zijn. Dat God dood is, was een in zijn tijd revolutionaire verkondiging. Dat er in zijn navolging zijn geweest die het bestaan van welke God dan ook ontkennen, mag het waanidee zijn van een zieke geest - ieder zijn leerweg. De strijd tussen atheïsten en theïsten echter zekert Luciwher in zijn bestaan en verjaagt de Oude Geest niet uit de mens - het is dezelfde fantoom dichotomie als goed en kwaad. De mens zoekt in deze opnieuw de wijsheid buiten zichzelf, in welk kamp men ook verkeert, en niet in zichzelf. In de woorden van Nietzsche zelf, "De aanhangers van een groot man maken zich blind om zijn lof beter te kunnen zingen." Als er één les getrokken kan worden uit de wederwaardigheden en de woorden van Nietzsche, dan kan het toch bijna niet anders zijn dan dat men zich moet bevrijden van de verstikking van de Oude Geest en dat de mens in zichzelf op zoek moet gaan naar de waarheid. Medelijden verandert dan van het mee-lijden met een ander in, het zien van het lijden, het herkennen van de worsteling zich van de Oude Geest te ontdoen. De Oude Geest staat symbool voor een mentaliteit die de mens tegenhoudt waarlijk sneller, hoger en sterker te geraken. Een mens die zich op zijn innerlijke weg ontdoet van zijn mentaliteit als slaaf van Luciwher, zal welhaast als vanzelf uitkomen bij een herwaardering van zijn waarden. Nieuwe waarden, niet als gevolg van het voorgaan van welke geniale filosoof dan ook, welke politicus of welke geestelijke dan ook, maar als consequentie van de innerlijk hervonden waarheid, de innerlijke liefde.

De tragiek van het navolgen

Het tableau van de negentiende eeuw geeft een tragische aanblik - de eeuw waarin het adagium, 'dat kolen een door God voorzien geschenk zijn, voor de mens om naar eigen inzicht te gebruiken', de gehele eeuw kenschetst. Een uitspraak gebaseerd op de Parabel van de Talenten uit het Bijbelse Nieuwe Testament [Mattheüs 25:14-30] waarin God hen

beloofd die gebruik maken van wat de aarde hen biedt om hun talenten te ontwikkelen. Wie de negentiende-eeuwer beschouwt, hen die leiding gaven in wetenschap en industrie, ziet iemand die gefascineerd was door nieuwe ontdekkingen en die daardoor volkomen geabsorbeerd de panoramische blik uit het oog verloor en met oogkleppen op zich concentreerde op wat voorhanden kwam. Als een kind dat met een gevonden granaat speelt. De consequenties van zijn woorden en handelen waren voor een negentiende-eeuwer niet aan de orde¹⁴⁾. De consequenties werden pas in de tweede helft van de twintigste eeuw werkelijk inzichtelijk. Toen werd de gedachtevervuiling door totalitaire regimes en de milieuvervuiling door ongebreidelde industrialisatie voor iedereen goed zichtbaar. Ook Nietzsche heeft de gevolgen van zijn woorden niet overzien, zoals zijn invloed op filosofen als Heidegger, Adorno, Horkheimer en Foucault. En meer politiek, de invloed die zijn woorden hadden op de Nazi's. Nooit zo bedoeld, voor zover dat is na te gaan, maar evenzogoed een invloed. Het past in het beeld, het tableau, van de negentiende eeuw: nooit zo bedoeld, maar evenzogoed de consequentie. Nietzsche heeft slechts de openingsuren van de twintigste eeuw meegemaakt en wel in diep demente toestand. De titel Also sprach Zarathustra is bij vrijwel iedereen bekend, al was het maar door het muziekstuk met diezelfde naam van Richard Strauss die het in 1896 componeerde als ode aan de nakende twintigste eeuw, een eeuw waarin de verwachting van hoop ongetwijfeld gerealiseerd zou worden - al was het maar omdat dat muziekstuk gebruikt is in een zeer populaire sciencefiction film en in vele reclamespots.

Halverwege aap en übermensch?

Als men zich wil laven aan de wijsheid van anderen, hun invloed wil ondergaan, bedenk dan altijd dat het een wijsheid was die gold voor de mensen in de tijd waarin de uitspraak werd gedaan. Dat impliceert tegelijk dat men nooit de wijsheid van anderen als leidraad voor het eigen leven kan nemen. Men kan op een gedachte worden gebracht, maar dat is het maximale. De uiteindelijke wijsheid ligt nooit buiten jezelf, maar in jezelf. De mooiste illustratie daarvan is de parabel van de talenten. Jezus heeft geen enkele uitspraak gedaan met het oog op een aantal industriëlen uit de negentiende eeuw. Deze industriëlen zijn daarentegen aan de haal gegaan met een Bijbelse uitspraak die hen wel goed uitkwam, ervan uitgaand dat een parabel uit de Bijbel toch wel de

hoogste rechtvaardiging moest zijn van hun handelen in eigen belang - of misschien zagen ze het niet uitsluitend als eigen belang. In de context van dit boek kunnen de uitspraken van Jezus zoals opgetekend in het evangelie van Mattheüs ook uitgelegd worden als een aansporing het materieel leven als leergrond te gebruiken en daarmee karma op te heffen, zodoende datgene te leren waarvoor je hier kwam, omdat op geen enkele andere manier geleerd kan worden. Welke interpretatie de voorkeur geniet is aan de lezer die er vervolgens zijn eigen wijsheid mee kan vinden. Zo ook met de wijsheid van Nietzsche. Hij is vooral belangrijk om als referentiekader te gebruiken en het eigen verstand aan te scherpen, misschien instrumenteel in een proces van zelfgenezing en het vinden van een eigen evenwicht.

Daarom, het allerbeste gewent aan de navolger van mensen. Hij verdient deze hart onder de riem vanaf het moment dat hij zich, soms als bij donderslag realiseert dat hij een doodlopende weg is ingeslagen. Uiteindelijk zal hij tot het besef komen dat het grote inspanningen kost op zijn schreden terug te keren tot het moment van zijn laatste originele gedachte en daad - wat hij echt het zijne kon noemen. Het kost meer inspanningen om de weg die hij als bij vergissing nam terug te lopen dan de inspanningen die hij zich had getroost wanneer hij zijn eigen leven had geleid.

Lees de Bijbel of de Koran of welk ander boek dan ook dat heilig wordt genoemd, want ze bevatten een aantal prachtige verhalen. Lees de bloemlezingen van filosofen en duik dieper in hun geschriften wanneer een gedachte je treft. Maar niemand van ons is Jezus of Mohammed, noch Voltaire, Nietzsche of Sartre. Wij zijn niet meer of minder, maar hetzelfde, terwijl wij toch van hun ervaringen kunnen leren, wij kunnen lering trekken uit de geschiedenis. Misschien is onze tijd geavanceerder dan die van hen, maar een echt stabiele staat van zijn is alleen te vinden op de innerlijke weg.

Noten bij "Friedrich Wilhelm Nietzsche"

- 1) Napoleon Bonaparte, Ajaccio, Corsica, 15 augustus 1769 - Sint-Helena, 5 mei 1821.
- 2) Friedrich Wilhelm Nietzsche, Röcken, 15 oktober 1844 - Weimar, 25 augustus 1900.
- 3) De literatuur vermeldt dat wordt aangenomen dat het in deze tijd was dat hij difterie en dysenterie en met name syfilis opliep. Voor deze aanname bestaan echter geen bewijzen.
- 4) De stoommachine werd voor het eerst beschreven door Heron van Alexandrië, 10 - 70, een apparaat dat hij aeolipile noemde.
- 5) Thomas Newcome (1663-1729) ontwierp in 1712 een goed werkende stoommachine die het water doelmatig uit een mijn kon pompen. James Watt (1736-1819) verbeterde dit concept in 1763 door een condensator aan de machine toe te voegen. Dit verbeterde de efficiëntie van de machine enorm. Hierdoor werd het werkelijke startschot voor de Industriële Revolutie gegeven.
- 6) Stephenson's "Rocket" was het eerste effectieve ontwerp voor een stoomlocomotief en werd gebouwd in 1829. Met dit ontwerp won Stephenson de Rainhill Trials, uitgeschreven door de Liverpool & Manchester Railway.
- 7) Franse Revolutie, 1789-1799. Napoleontische tijd, 1799-1815.
- 8) Ouderdomsdementie en Alzheimer hebben voor zover bekend geen erfelijke achtergrond. Nietzsche zou aan een vorm van dementie hebben geleden die wel overerfbaar is en die zich derhalve al op relatief jonge leeftijd kon openbaren.
- 9) Charles Darwin publiceerde "On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life" in 1859.
- 10) De vertaling aartsmens voor übermensch is ontstaan via de Engelse versie van dit boek. Geen enkele Engelse vertaling van übermensch was bevredigend te noemen, waarvan superman toch wel de minst bevredigende was. Het prefix arch was wel toereikend, daar dit "standing above all in quality" betekent (vergelijk archbishop). Het Nederlands equivalent is dan aarts, zoals in aartsbisschop. Het woord über is op zich afkomstig van het Latijnse super en het Griekse hyper. Het (Amerikaans) Engels keert zich in voorkomende gevallen van deze twee adjectieven af om het Duitse über in positieve zin te gebruiken. Bijvoorbeeld, met een überhacker wordt iemand bedoeld die een van de eersten onder zijns gelijken

in het hacken is, iemand die een erepredicaat verdient. Evenzo goed was arch-hacker geweest.

¹¹⁾ De term Übermensch -aartsmens- is niet van Nietzsche afkomstig. De term werd al gebruikt in kringen van de volgelingen van Maarten Luther (1483-1546). De term komt ook voor bij de predikant en dichter filosoof Johann Gottfried von Herder (1744-1803) en bij de schrijver, filosoof en staatsman Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832). In de opvatting van Nietzsche is de übermensch een persoon die zich los weet te maken uit de kuddegeest en een individu durft te zijn. Iemand die geen noodzaak voelt te steunen op het systeem waarin hij zit, maar die autonoom is. Een groots wezen dat de irrationaliteit voorbij is.

Religie doet de mens zoeken naar andere werelden uit ontevredenheid met de reële wereld waarin men wordt gekweld. In de andere wereld worden zij die kwellen bestraft. De übermensch is het vluchten in andere werelden voorbij en zoekt zijn verwezenlijking in de wereld waarin men is. De religieuze -Christelijke- ontsnapping uit de reële wereld vereist ook de uitvinding van een eeuwige ziel die gescheiden van het lichaam de dood van het lichaam overleeft, aldus Friedrich Nietzsche. Religie als vorm van escapisme waar de übermensch vrij van is.

Het is in deze nogal tragisch in dit perspectief dat de Nazi's, de Nationaal Socialistische Duitse Arbeiderspartij van Adolf Hitler, de term übermensch annexeerde en gebruikten om uitdrukking te geven, in combinatie met sociaal darwinistische- en raciale uitgangspunten, aan de door hen opgevatte superioriteit van het blanke en vooral Arische ras. De Nazi's ontwikkelde uit dit uitgangspunt een simpel te begrijpen dichotomie met tegenover de übermensch de untermensch, waarmee de Nazi's minderwaardige mensenrassen bedoelden, zoals Joden, Zigeuners, maar ook homoseksuelen in hun opvatting waren. De dichotomie met de term untermensch is niet afkomstig van Nietzsche. Sterker, het Nationaal-socialisme dreef voornamelijk op de manipuleerbare irrationele kuddegeest van de massa.

¹²⁾ Utopisch in zijn oorspronkelijke betekenis en niet in de betekenis van idealistisch onhaalbaar die het later heeft gekregen.

¹³⁾ Wilfred Ruprecht Bion (Mathura (India), 8 september 1897 - Oxford (Engeland), 8 november 1979) was een Britse psychiater en pionier op het terrein van de groepsdynamica.

¹⁴⁾ Marie Curie, 1867-1934, stierf aan leukemie als gevolg van haar onderzoek naar radioactiviteit.

Beknopte bibliografie

In 1872 publiceerde Friedrich Wilhelm Nietzsche *Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik* - De geboorte van de tragedie uit de geest van de muziek. Tussen 1873 en 1876 publiceerde hij een aantal essays die eveneens kritisch waren over de Duitse cultuur zoals die zich ontwikkelde onder invloed van Schopenhauer en Wagner. In 1878 publiceerde hij *Menschliches, Allzumenschliches: Ein Buch für freie Geister* - Menselijk, al te menselijk, een boek voor vrije geesten, in 1879 *Vermischte Meinungen und Sprüche* - Gemengde meningen en sententies en in 1880 *Der Wanderer und sein Schatten* - De Zwerver en zijn Schaduw. In 1882 volgde de eerste editie van *Die fröhliche Wissenschaft* - De vrolijke wetenschap, waarna in 1883 en 1885 *Also sprach Zarathustra: Ein Buch für Alle und Keinen* - Aldus sprak Zarathoestra, een boek voor allen en voor niemand volgde en in 1886 *Jenseits von Gut und Böse: Vorspiel einer Philosophie der Zukunft* - Voorbij goed en kwaad, voorspel van een filosofie van de toekomst. Een goed toegankelijke volledige bibliografie is te vinden op: <http://www.taalfilosofie.nl/denker/nietzsche>